

UDK: 378.147

Dilfuza AVAZYAZOVA,
Ma'mun universiteti NTM "Psixologiya va tibbiyot" kafedrasida o'qituvchisi
E-mail: avazyazovadilfuza@gmail.com

UrDu "Pedagogika va psixologiya" kafedrasida dots., ps.f.d. PhD M.B.Saidmuratova taqrizi ostida

PSYCHOLOGICAL POSSIBILITIES OF ADAPTATION OF FOREIGN STUDENTS TO HIGHER EDUCATION

Annotation

This article analyzes the process of adaptation of foreign students to higher education, positively affects this process by conducting developmental training sessions with foreign students, that is, helps them to effectively adapt to the environment of higher education, acquire professional knowledge, and develop skills and competencies. and the possibility of helping with didactic difficulties, through which the issues of further improvement of the psychological service system in the higher education institution are highlighted.

Key words: Foreign student, education, adaptation, psychological characteristics, group relations, cognitive sphere, psychological service.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ АДАПТАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ К ВЫСШЕМУ ОБРАЗОВАНИЮ

Аннотация

В данной статье анализируется процесс адаптации иностранных студентов к высшему образованию, положительно влияет на этот процесс путем проведения развивающих занятий с иностранными студентами, то есть помогает им эффективно адаптироваться в среде высшего образования, приобретать профессиональные знания, развиваться. навыков и компетенций и возможности помощи при дидактических трудностях, благодаря чему освещаются вопросы дальнейшего совершенствования системы психологической службы в вузе.

Ключевые слова: Иностранный студент, обучение, адаптация, психологические особенности, групповые отношения, когнитивная сфера, психологическая служба.

XORIYIY TALABALARNI OLIY TA'LIMGA MOSLASHTIRISHNING PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada xorijiy talabalarni oliy ta'limga moslashish jarayonini tahlil qilish, xorijiy talabalar bilan rivojlantiruvchi trening mashg'ulotlar olib borish orqali ushbu jarayonga ijobiy ta'sir qilish, ya'ni, ularning oliy ta'lim muhitiga samarali moslashishiga, kasbiy bilimlarni egallashiga, ko'nikma va malakalarni shakllantirishiga ko'maklashish va didaktik qiyinchiliklarida yordam berish mumkinligi, bu orqali oliy ta'lim muassasasida psixologik xizmat ko'rsatish tizimini yanada takomillashtirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Xorijiy talaba, ta'lim, moslashish, psixologik xususiyatlar, guruhviy munosabatlar, kognitiv soha, psixologik xizmat.

Kirish. Bugungi kunda O'zbekistondagi oliy ta'lim muassasalari tomonidan ta'lim xizmatlarini eksport qilish sohasida xorijiy talabalarni moslashtirish bilan bog'liq bir qator muammolar mavjud bo'lib, ushbu muammolarni hal qilish orqali mamlakatimizning xorijdagi obro'-e'tiborini yuksaltirish, xorijiy mamlakatlar oldida mamlakatning kelajakdagi intellektual va siyosiy elitasini shakllantirish mumkin.

Xorijiy fuqarolarni o'qishga qabul qilishni tashkil etish bo'yicha universitetlar tomonidan amalga oshirilgan sa'y-harakatlar doirasiga biz xorijliklarning oliy ta'limga moslashuvini yetarli darajada tashkil etishni ham kiritishimiz lozim.

Moslashish jarayoni xorijiy talabalarning yangi muhitga qanchalik tez va samarali kirib borishini anglatib, birinchi bosqich talabalarining kasbiy va shaxsiy rivojlanishini, bu esa o'z navbatida mamlakatning kelajakdagi rivojlanishini belgilaydi[2]. Ayniqsa, talabalarni oliy ta'limga moslashishi bilan bog'liq muammolarni hal qilish o'ziga xorijiy talabalarni ta'lim olish uchun jalb qilayotgan davlatlar uchun eng dolzarb va ahamiyatli mavzulardan biridir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Moslashish jarayoni psixologiyadagi mavjud maktablar tomonidan eng ko'p tadqiq qilingan muammolardan biri bo'lib, ular ushbu jarayonni turli rakursdan, ya'ni, fiziologik, ijtimoiy-psixologik, madaniy va akademik tomonlarini o'rganishga harakat qilishgan. Jumladan, bixevioristlar ijtimoiy moslashishni yangi ijtimoiy-madaniy muhit, guruhviy munosabatlarda shaxsning fiziologik, madaniy, ijtimoiy-iqtisodiy yoki tashkiliy jihatdan o'zgarishlar qilish jarayoni yoki ushbu jarayon natijasida erishilgan holat deya ta'riflaydilar. Shuni ta'kidlash kerakki, bixevioristlar asosan yakka shaxsga oid emas balki, guruhviy moslashish masalalariga to'xtalishib, moslashish jarayonini shaxs ehtiyojlari va atrof-muhit

talabari pirovard natijada mos keladigan holat sifatida belgilashgan[2].

Interaksionizm yo'nalishi vakillari fikricha, moslashish jarayoni intrapsixik va atrof-muhit omillari bilan shartlanib, ikkita qoida bilan belgilanadi. Birinchidan, shaxs jamiyatda duch keladigan ijtimoiy kutishlarni qabul qiladi va ularga javob beradi. Ikkinchidan, shaxs o'zgargan muhitga nisbatan "moslashuvchanlik" qobiliyatini ko'rsatib, atrof-dagi voqealarga o'zi xohlagan yo'nalishni berish qobiliyatini saqlab qoladi[1].

Oliy ta'lim muhiti va talablariga moslashish muammosi har bir birinchi bosqich talaba uchun muhim jarayon hisoblanadi. Talabalarning moslashish jarayonining muvaffaqiyatli va qiyinchiliklarsiz o'tishiga ko'plab omillar ta'sir qiladi. Bu borada o'ziga xos etnik va psixologik xususiyatlar mavjudligi sababli xorijiy talabalar turli xil psixologik, ijtimoiy, axloqiy, diniy to'siqlarni yengib o'tishlari, yangi faoliyat turlari va xatti-harakatlar shakllarini o'zlashtirishlari lozim bo'ladi.

Universitetga moslashish tuzilishi ijtimoiy-psixologik, psixologik va faoliyat kabi bir qator asosiy tarkibiy qismlarga ega. [1]. Ijtimoiy-psixologik moslashuv talabanning ijtimoiy rollaridagi o'zgarishlarni, universitetda shakllangan me'yorlar va an'analarni o'zlashtirishini aks ettirsa, psixologik moslashuv fikrlash, nutq, diqqat, xotira, vizual idrok, iroda va qobiliyatlarining qayta tuzilishini bildiradi. Faoliyat komponenti o'quv ritmiga, usullari va shakllariga moslashishni, o'quv ishlari bilan tanishishni bildirib, o'z mohiyatiga ko'ra didaktik moslashishdir[4].

M.I.Vitkovskaya, I.V.Trosuk o'tkazgan tadqiqotda xorijiy talabalarning moslashish jarayoni fiziologik, psixologik va ijtimoiy kabi uch turga ajratilgan[3].

O.V. Kulikova fikricha, oliy ta'limga moslash jarayonida xorijiy talabalarning yangi muhit ta'siri bilan o'zida ijtimoiy

sifatlarini shakllantirishi yoki o'zgarishi muhim rol o'ynaydi. Xorijiy talabalarining ijtimoiy sifatlarini shakllantiruvchi omillar qatoriga olim talabaniing maqsadli faoliyati, egallagan ijtimoiy maqomiga mos rollarni ijro etishi, muhitda qabul qilingan me'yorlar va qadriyatlar, madaniyat, foydalanadigan belgilar tizimi, dunyoqarash, ta'lim darajasi va maxsus tayyorgarlikka egaligi kabilarni kiritadi[5].

Tadqiqot ishimizning maqsadi. O'zbekistonda ta'lim olayotgan xorijiy talabalarining oliy ta'limga moslashishining psixologik xususiyatlarini o'rganish bo'lib, bunda talabalarining moslashish darajasi va unga ta'sir qiluvchi psixologik xususiyatlarni aniqlash, xorijiy talabalarining moslashish darajasini oshirishga qaratilgan rivojlantiruvchi dastur ishlab chiqish va samaradorligini baholash qilib belgilandi. Tadqiqot obyektlari sifatida xorijiy talabalardagi oliy ta'limga moslashish jarayonining psixologik xususiyatlarini aniqlash bo'lib, Buxoro, Samarqand va Xorazm viloyatlarida tahsil olayotgan jami 240 nafar Hindiston (80%) hamda Pokiston (20%) fuqarolaridan iborat xorijiy talabalar jalb etildi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning ilmiy metodologik asosini determinizm tamoyili, A.V.Petrovskiyning personalizatsiya konsepsiyasi[7], Ch.X.Kulining simvolik interaksionizm konsepsiyasi[8], B.F.Lomovning shaxsga tizimli yondashuv g'oyalari[9], S.L.Rubinshteynning ong va faoliyat birligi tamoyili[10], A.N.Leontevning faoliyat nazariyasi tashkil qiladi[11]. Shuningdek, tadqiqot ishi doirasida ishlab chiqilgan "Universitet umumiy uyimiz" rivojlantiruvchi dasturni tuzishda zamonaviy psixologiyaning yetakchi terapevtik yo'nalishlaridan psixoanaliz, gumanistik psixologiya, kognitiv terapiya, geshtalterapiya, neyrolingvistik dasturlash (NLP), psixodrama kabi yondashuvlar hamda relaksatsiya mashg'ulotlaridan foydalanildi. Ushbu dastur xorijiy talabalarining oliy ta'limga moslashish darajasini, atrofdegilarni insonlarni hamda o'z-o'zini qabul qilish darajasini oshirish, ijtimoiy munosabatlarni yo'lga

qo'yishiga ko'maklashish, emotsional holatini barqarorlashtirish, didaktik qiyinchiliklarni yengib o'tish malakasini, kasbiy kelajagini ko'ra olish darajasini rivojlantirishga qaratilgandir.

Tahlil va natijalar. Tadqiqotning tashxis bosqichida birinchi bosqich xorijiy talabalarda oliy ta'limga moslashish darajasining pastligi, emotsional qulaylikni his qilish bog'liq muammolar, uchinchi bosqichlarida esa boshqalarni qabul qilish darajasi, o'z-o'zini baholash va qabul qilishda ijobiy yondashuvning yo'qligi kabi holatlar kuzatildi. Shu sababdan, oliy ta'limga moslashishda qiyinchiliklarga uchrayotgan xorijiy talabalar rivojlantiruvchi dastur mashg'ulotlarida qatnashadigan respondentlar sifatida ro'yxatga kiritildi.

Rivojlantiruvchi dastur eksperimental guruhda qatnashgan 30 nafar xorijiy talabalar uchun o'n ikkita mashg'ulotdan iborat bo'lib, har bir mashg'ulot 2 soatga mo'ljallangan. Uning bosh maqsadi xorijiy talabalarining oliy ta'limga moslashish darajasini oshirish ekanligini inobatga olgan holda, mashg'ulotlar davomida sinalluvchilarning moslashish jarayoniga resurs sifatida yordam berishi mumkin bo'lgan shaxs xususiyatlarini rivojlantirish, o'z-o'zini qabul qilish, kasbiy kelajagini anglash, atrofdegil insonlarni qabul qilish, imkoniyatlar darajasini ko'rib chiqish g'oyalarini shakllantirish, qiyinchiliklar tug'iladigan vaziyatlarda ratsional yechim to'a olish, emotsional holatni his qilishlari va namoyon qilishlariga e'tibor berildi Dastur mashg'ulotlari uzviylik, tizimlilik, integrativlik va yaxlitlik tamoyili asosida olib borildi.

Quyidagi jadvalda Vilkokson mezoni asosida xorijiy talabalardan rivojlantiruvchi dasturdan keyin olingan natijalar tahlil qilindi. Tadqiqotning eksperiment guruhiga jami 30 ta respondent jalb qilingan bo'lib, ular bilan olib borilgan trening mashg'ulotlarining samarasini aniqlash maqsadida qayta so'rovnomalar o'tkazildi. Natijalar tahlilini jadval va diagrammalar asosida keltirib o'tamiz.

1-jadval.

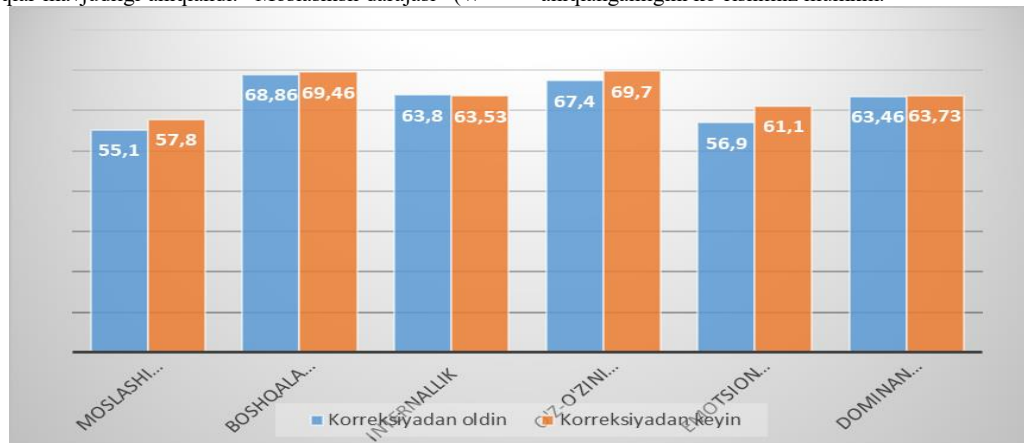
K.R.Rodgers va R.E.Daymondning "Ijtimoiy psixologik moslashganlikni diagnostika qilish" metodikasi bo'yicha rivojlantiruvchi dasturdan keyingi natijalar tahlili n=30

Ko'rsatkichlar	M1	M2	W	p (ishonchlilik darajasi)
Moslashish darajasi	55,10	57,80	-3,962	,000***
Boshqalarni qabul qilish darajasi	68,86	69,46	-,882	,378
Internallik	63,80	63,53	-,726	,468
O'z-o'zini qabul qilish darajasi	67,40	69,70	-3,455	,001***
Emotsional qulaylik	56,90	61,10	3,948	,000***
Dominantlikka intilish	63,46	63,73	-1,633	,102

Izoh: *** $p \leq 0,001$.

Jadvalda berilgan K.R.Rodgers va R.E.Daymondning ijtimoiy psixologik moslashganlikni diagnostika qilish metodikasi shkalalari bo'yicha, mashg'ulotlardan keyingi natijalar o'rtasidagi statistik farqlar mavjudligi aniqlandi. "Moslashish darajasi" (W=-

3,962; $p \leq 0,001$), "O'z-o'zini qabul qilish darajasi" shkalasi (W=-3,455; $p \leq 0,001$) hamda "Emotsional qulaylik darajasi" shkalasi (W=3,948; $p \leq 0,001$) ko'rsatkichlarida statistik farqlar aniqlanganligini ko'rishimiz mumkin.

1-rasm. "Ijtimoiy psixologik moslashganlikni diagnostika qilish" metodikasi bo'yicha dasturdan keyingi natijalar tahlili, n=30

Bu natijalar shuni bildiradiki, xorijiy talabalarda boshqalarni qabul qila olish, o'zini adekvat baholash, maqsadi yo'lida o'zidagi zahiraviy resurslarni safarbar eta olish, atrof-

muhit bilan xayrixoh munosabatda bo'lishi natijasida o'zidagi hissiy va psixologik qulaylik, atrofdegilar bilan do'stona, ijobiy emotsional munosabatlar, ishonch darajasi, o'zini xavfsiz sezish

darajasi ortganligini ko'rish mumkin. Ushbu olingan natijalar oliy ta'lim muassasasi psixologik xizmatini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. Oliy ta'limga moslashishda qiyinchilikka uchrayotgan xorijiy talabalar bilan rivojlantiruvchi dastur asosida trening mashg'ulotlarni olib borish, ulardagi moslashish jarayonlarini osonlashtiruvchi shaxsiy xususiyatlarini va zahiraviy imkoniyatlarini rivojlantirish va safarbar etishda muhim yordamchi tizim sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birgalikda ushbu rivojlantiruvchi dastur xorijiy talabalarining ijtimoiy, psixologik moslashish hamda kognitiv sohasiga

psixologik ta'sir ko'rsatish orqali oliy ta'limga tez va oson moslasha olish ko'nikmasini rivojlantiribgina qolmasdan, yangi ijtimoiy muhitga moslashish bilan bog'liq muammoli vaziyatlarni bartaraf qilishga xizmat qiladi. Shuningdek, xorijiy talabalarda oliy ta'limga moslasha olmaslik fonida o'z-o'zini qabul qilishdagi muammolar, o'zini adekvat baholay olmasligi tufayli ichki qarama-qarshiliklar yuzaga kelishi natijasida emotsional barqarorlikning, qulaylikning pasayib borishi kuzatiladi va ushbu dastur mazkur holatlarni yuzaga keltirgan sabablarning yechimi shaxsning o'zida ekanligini anglatgan holda, emotsional holatlarni korreksiyalashga ham yo'naltirilgandir.

ADABIYOTLAR

1. Налчаджян А.А. Проблема социально-психической адаптации. URL: <http://ethnopsychology.narod.ru>(внешняя ссылка) (дата обращения: 10.05.2009).
2. Рубчевский К.В. Формы прохождения социализации личности // Психологическая наука и образование. 2002. № 2. URL: <http://psyjournals.ru>(внешняя ссылка) (дата обращения: 15.06.2009).
3. Витковская М.И., Троцук И.В. Адаптация иностранных студентов к условиям жизни и учебы в России (на примере РУДН). URL: [http://\(внешняя ссылка\) articles.excelion.ru\(внешняя ссылка\)](http://(внешняя ссылка) articles.excelion.ru(внешняя ссылка)) (дата обращения: 15.05.2009).
4. Степанова О.П. Психическая адаптация и психологическое сопровождение студентовпервокурсников на начальных этапах обучения: Дис. ... канд. психол. наук. – СПб., 2002. – 192 с.
5. Куликова О.В. Проблема адаптации иностранных студентов в процессе обучения в российском вузе. URL: [http://jurnal.org\(внешняя ссылка\)](http://jurnal.org(внешняя ссылка)) (дата обращения: 20.06.2009).
6. Дубровин Д.Н. Психологическая адаптация как фактор личностного самоопределения: Дис. ... канд. психол. наук. – М., 2005. – 135 с.
7. Петровский В.А. Петровский Артур Владимирович // Культурно-историческая психология. 2008. Том 4. № 2. С. 112–118.
8. Кули Ч.Х. Избранное, Издательство: ИНИОН РАН, 2019 г. Стр 234.
9. Ломов.Б Системность в психологии, МОДЭК, НОУ ВПО МПСИ, 2011 год, 424 стр
10. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание, Издательство: АСТ, 2022 г, Стр 400.
11. Михайличенко В. ЕПсихология развития личности : Монография / В. Е. Михайличенко – Х. : НТУ «ХПИ», 2015. – 388 с. – На рус. яз.